

Uskonnonopetus ja uskonnonvapaus

Teologinen aikakauskirja 6/2001

Juha Seppo

Julkaisija: Helsinki. Teologinen julkaisuseura, 1896- .
Sarja: Teologinen aikakauskirja 6/2001. 106. vuosikerta.
ISSN 0040-3555. s. 518-521.

Verkkojulkaisu: 2002

Tämä aineisto on julkaistu verkossa oikeudenhaltijoiden luvalla. Aineistoa ei saa kopioida, levittää tai saattaa muuten yleisön saataviin ilman oikeudenhaltijoiden lupaa. Aineiston verkko-osoitteeseen saa viitata vapaasti. Aineistoa saa selata verkossa. Aineistoa saa opiskelua, opettamista ja tutkimusta varten tulostaa omaan käyttöön muutamia kappaleita.

Helsingin yliopiston opiskelijakirjasto - www.opiskelijakirjasto.lib.helsinki.fi - opi-info@helsinki.fi

Uskonnonopetus ja uskonnonvapaus

JUHA SEPPO

Kiistely uskonnonopetuksen asemasta ja luonteesta on vuosikymmeniä ollut kulttuuripoliittisen keskustelun kestoteemoja. Etenkin toisen maailmansodan jälkeisenä aikana on välistä nostettu jyrkkiä laineita koko uskonnonopetusta vastaan, mutta myös sen säilyttämisen puolesta. Aallokko on käynyt korkeimmillaan silloin, kun yhteiskunnan koulutusjärjestelmät ovat olleet selvissä muutostuulissa.

Aikaa myöten tajuttiin vähitellen, ettei uskonnonopetuksen poistamishanke ollut reaaliaikailmasta. Tähtäintä oli siis tarkistettava. Se suunnattiin uskonnonopetuksen määrän minimoimiseen ja opetuksen luonteen perinpohjaiseen muuttamiseen. 1960-luvulta aina viime vuosikymmenelle asti oli muodikas vaatia uskonnonopetuksen sijasta uskontotiedon opetusta. Tunnustuksellinen uskonnonopetus piti korvata objektiiviseksi kutsutulla uskontojen esittelyllä ja vertailulla. Samalla oli luotava kokonaan uskonnonopetuksesta irrallinen etiikan opetus.

2000-luvun myötä alkoivat puhaltaa osittain uudet tuulet. Niiden myötä muuttui myös taktiikka vyöryttää uskonnonopetus asemistaan. Vanha huojuusstrategia on yritetty verhoilla uusliberalismin hengen mukaisesti: koululaisella pitää olla lähes rajaton oikeus valita opetusaineksensa. Uskonnonopetuksen osalta se tarkoittaa, että oppilaille tai heidän huoltajilleen olisi annettava tilaisuus valita uskonnonopetuksen ja elämäntarkastustiedon opetuksen välillä.

Valinnanvapauden tueksi on elämysperusteiden lisäksi kehitetty myös uusi tulkinta uskonnonvapau-

desta: perustuslaki turvaa sen, ettei kenenkään tarvitse vastoin omaatuntoaan osallistua uskonnon harjoittamiseen. Uskonnonopetuksen taas tekee uskonnonharjoitukseksi se, että perustuslakivaliokunta on asian näin tulkinnut lähes kaksi vuosikymmentä sitten. Valinnanvapauden mielistyneet eivät tosin kerro, että tämä sinänsä monimielinen tulkinta on tehty selvästi ennen nykyisen perustuslain hyväksymistä. Myös opetussuunnitelmat on ehditty kirjoittaa uudelleen perustuslakivaliokunnan kannanmäärittelyn jälkeen.

Uudentyyppisessä yksilön valinnan vapautta yli kaiken korostavassa vaihtoehdossa on mielenkiintoista, että uskonnonopetus ja uskonnonvapaus saatetaan liittää kiinteästi yhteen. Niiden yhteenkuuluvuudesta on lähtenyt ratkaisuisaan myös vuosina 1998-2001 työskennellyt uskonnonvapauskomitea. Kun komitea on korostanut haluaan arvostaa uskonnonvapauden positiivista sisältöä, tämä ulottuvuus näkyy ehkä kaikkein selvimmin juuri uskonnonopetusta käsittelevässä säännösehdotuksessa. Nykyinen laki panee korkomerkin uskonnonopetuksesta vapautumisperusteisiin. Uusi lakiehdotus taas lähtee positiivisesta oikeudesta saada uskonnonopetusta.

Olennaista on, että oikeus saada uskonnonopetusta on näkyvä osa käytännön uskonnonvapautta. Vaikkei uutta lakia vanhan tavoin säädetäkään perustuslain säätämisyjärjestyksessä ja vaikka nykyisessä lain-

myksenä, että sitä koskeva säännös on otettu lain yleisiin määräyksiin. Asiasta todetaan lyhyesti: "Oikeudesta saada uskonnon opetusta säädetään erikseen."¹

Uskonnonopetussäännös ei ole ainoastaan periaatteellinen kannanotto, vaan komitea on tehnyt siitä niin perusopetuslakia kuin lukiolakiakin koskevia johtopäätöksiä. Muodollisiin muutoksiin kuuluu termin "uskontokunta" muuttaminen uskonnolliseksi yhdyskunnaksi myös koululainsäädännössä, koska komitea ehdottaa koko uskonnonvapauslain osalta uskontokunta-käsitteen korvaamista termillä uskonnollinen yhdyskunta.

Asialliset muutokset liittyvät nimenomaan siihen, miten komitea on tulkinnut uskonnonvapauden ja uskonnonopetuksen välistä suhdetta. Läpikäyvässä pyrkimyksenä on ollut sellainen uskonnonvapautulkinta, joka tekisi oikeutta niin enemmistöihin kuin erilaisiin vähemmistöihinkin lukeutuville oppilaille ja heidän huoltajilleen. Oikeus saada oman uskontonsa opetusta tai sitä vastaavaa opetusta on haluttu turvata mahdollisimman johdonmukaisesti.

Uskonnonvapauden periaatteen mukaisesti lähtökohtana on toisaalta myös ollut, ettei kenelläkään ole osallistumisvelvollisuutta uskonnonopetukseen, joka ei ole hänen jäsenyyssratkaisunsa perusteella hänen oman uskontonsa tai elämäntarkoituksensa mukaista. Mihinkään uskonnolliseen yhdyskuntaan kuulumattomalla ei enää olisi velvollisuutta anoa vapautusta enemmistön uskonnonopetuksesta, vaan päinvastoin oikeus niin halutessaan ilmoittaa osallistumisestaan sellaiseen opetukseen.

Toinen muutos koskee perusopetuskia ja lukiolain käsitteistöä. Uudessa laissa luovuttaisiin tulkinanvaraisuudessaan monilla tavoin ongelmalliseksi osoittautuneesta tunnustuksellisen uskonnonopetuksen käsitteestä. Se ehdotetaan korvattavaksi uskonnonopetuksen nykyistä luonnetta ja sisältöä paremmin kuvaavalla käsitteellä oppilaan tai opiskelijan "oman uskonnon opetus".

Perusopetuslakia on kaavailtu muutettavaksi siten, että siinä todettaisiin opetuksen järjestäjän velvollisuus huolehtia siitä, että oppilaitoksessa annetaan oppilaiden enemmistön uskonnon mukaista opetusta. Opetus järjestettäisiin tällöin sen mukaisesti, mihin uskonnolliseen yhdyskuntaan oppilaiden enemmistö kuuluu. Tähän uskonnolliseen yhdyskuntaan kuuluvat oppilaat osallistuisivat siis oman uskontonsa opetukseen. Siihen kuulumaton oppilas voisi huoltajansa ilmoittettua asiasta koulutuksen järjestäjälle osallistua mainittuun uskonnonopetukseen.

Lukiolaki toistaa saman periaatteen. Ero on ainoastaan siinä, että huoltajan sijasta uskonnolliseen yhdyskuntaan kuulumaton lukiolainen voi itse ilmoittaa halustaan osallistua enemmistölle tarkoitettuun uskonnonopetukseen.

Muutoin koululainsäädännön linjaukset säilyisivät entisellään. Velvollisuus järjestää opetusta vähintään kolmelle luterilaiseen kirkkoon tai vastaavasti ortodoksiseen kirkkokuntaan kuuluvalla olisi edelleen voimassa. Muihin uskonnollisiin yhdyskuntiin kuuluvien kolmen ryhmät saisivat kuten nykyisinkin omaa opetustaan sitä erikseen vaatimalla.

Uskonnollisiin yhdyskuntiin kuulumattomat saisivat nykyiseen tapaan elämäntarkoituksensa opetusta. Tällaista opetusta olisi annettava, mikäli siihen oikeutettuja on vähintään kolme. Sitä vastoin vaille omaa uskonnonopetusta jäävät uskonnollisiin yhdyskuntiin kuuluvat saisivat ainoastaan vaatimuksesta elämäntarkoituksensa opetusta.

Uskonnonopettajien osalta komitea ehdottaa nykyisestä erivapauskäytännöstä luopumista ja uskonnon opetus oikeuden antamista kaikille ammatillisesti päteville opettajille heidän uskontokuntaratkaisustaan riippumatta.

Uskonnonvapauskomitea on ollut uskonnonopetusratkaisuisissaan varsin yksimielinen, sillä ainoastaan yksi komitean kymmenestä jäsenestä on jättänyt asiasta eriväen mielipiteen.²

Komitea on perustellut uusia koululakiesityksiään ja nimenomaan tunnustuksellisen uskonnonopetuksen käsitteestä luopumista muun muassa viittaamalla nykyisten opetussuunnitelmien sisältöön. Sen mukaan uskonnonopetuksen tavoitteena on monipuolisen uskonnollisen ja katsomuksellisen yleissivistyksen saavuttaminen. Tämä edellyttää omaan uskontoon ja sen kulttuuriperintöön perehtymistä niin, että oppilas saa virikkeitä henkilökohtaisen elämäntarkoituksensa muotoutumiseen ja eettisesti vastuullisen elämäntarkoituksensa kehittämiseen. Muihin uskontoihin ja maailmankatsomuksiin sekä niiden traditioihin tutustuminen kasvattaa puolestaan suvaitsevuuden monikulttuurisessa yhteiskunnassa.

1 Uskonnonvapauskomitean mietintö. Opetusministeriö. Komiteanmietintö 2001:1, 55.

2 Uskonnonvapauskomitean mietintö (2001:1), 95-96.

Uskonnonvapauskomitea on muutosehdotuksesaan todennut myös, ettei uskonnonopetuksen nykyinen opetussuunnitelma edellytä opetuksen olevan julistusuonteista eikä siten hartauden harjoittamista. Lainsäädäntöjä opetussuunnitelman perusteet eivät esimerkiksi vaadi jumalanpalvelusten järjestämistä kouluissa, vaikka koulut voivatkin niitä järjestää oppilailleen ja opiskelijoilleen.³ Nykyinen uskonnonopetus ei siis velvoita osallistumaan kulttiin eikä se siten voi olla sanan varsinaisessa merkityksessä uskonnon harjoittamista.

Uskonnonvapauskomitean kannanmääritys ei siis sisällä nykyisen uskonnonopetuskäytännön arvostelua. On erityisen aiheellista panna merkille, ettei ehdotuksella ole pyritty muuttamaan varsinaista uskonnonopetusjärjestelmää eikä opetuksen luonnetta tai sisältöä.⁴

Julkisuudessa esitetyt ajatukset siitä, että tunnustuksellisen uskonnonopetuksen nimeäminen oman uskonnon opetukseksi merkitsisi uskonnonopetuksen muuttumista esimerkiksi uskontotiedon opetuksen suuntaan ovat harhaanjohtavia. Komitean ehdotuksella on lähinnä haluttu korostaa, että uskonnonopetuksen perusluonteen määrää ensi sijassa oppilaiden enemmistön jäsenyys tietyssä uskonnollisessa yhdyskunnassa. Lähtökohtana on siis ollut yhteiskunnallinen tosiasia eivätkä jonkin kirkon mahdolliset omat opilliset tai muut uskonnolliset perusteet ja tavoitteet. Selvää on, ettei kyseisten lähtökohtien tarvitse suinkaan olla keskenään ristiriidassa.

Uskonnon yhdykskunnan jäsenyys on tärkein lähtökohta silloin, kun uskonnonopetusta arvioidaan uskonnonvapauden näkökulmasta. Vastausta vaatii ennen muuta kysymys, loukkaako oman uskonnon opetukseen osallistuminen asianomaisen omantunnon- ja uskonnonvapautta. Juuri näin on julkisuudessa väitetty pyrkimällä riitauttamaan keskenään komitean ehdotukset ja oppilaiden perusoikeudet.

Suomalaisessa koulutusjärjestelmässä on tähän asti katsottu, että tunnustukselliseen uskonnonopetukseen osallistuminen ei loukkaa asianomaisen kirkkoon tai muuhun uskonnolliseen yhdyskuntaan kuuluvan uskonnonvapautta. Jos tämä lähtökohta tunnustetaan, olisi epäloogista väittää, että tunnustuksellisen opetuksen korvaaminen oman uskonnon opetuksella muuttaisi tilanteen uskonnonvapauden kannalta ongelmalliseksi. Pikemminkin on niin, että juuri oman uskonnon opetukseen osallistuminen ei voi missään tapauksessa olla ristiriidassa asianomaisen

omantunnon- ja uskonnonvapauden toteutumisen kanssa.

Omantunnonvapautta on yleensä pidetty uskonnonvapauden sisimpänä kehänä. Se on tähän asti tarkoittanut juuri ehdotonta vapautta kuulua johonkin uskonnolliseen yhdyskuntaan ja myös oikeutta olla kaikkien uskontojen ulkopuolella. Positiivisena oikeutena omantunnonvapaus on siis oikeutta olla jäsenenä jossakin kirkossa tai muussa uskonnollisessa yhdyskunnassa. Näin esimerkiksi luterilaisen kirkon jäsenet eivät voi joutua toimimaan omantuntonsa vastaisesti, jos heidän edellytetään osallistuvan oman uskontonsa opetukseen.

Suomen kaltaisessa demokraattisessa valtiossa ja kansalaisyhteiskunnassa pitäisi olla päivänselvää, että positiivinen uskonnonvapaus edellyttää oikeutta saada oman uskontonsa opetusta tai sitä vastaavaa elämäntarkastomustiedon opetusta. Tällaiseen järjestelmään ei kuulu urkkia, tarkoittavtko kansalaiset kirkon tai muun uskonnollisen yhdyskunnan jäsenyydellä, että he haluavat alaikäisille lapsilleen oman uskontonsa opetusta. Tilannetta arvioitaessa on hyvä pitää myös mielessä, että moderniin oman uskonnon opetukseen sisältyy huomattava tietous myös muista merkittävistä uskonnoista ja niiden eettisistä arvopäämääristä.

Myös suomalaisen oikeuskulttuurin kannalta olisi hämmäntävää asettaa ihmiset toistuvasti valintatilanteeseen, vaikka he ovat jo valintansa tehneet. Uskonnonvapauden toteutuminen uskonnonopetuksessa ei edellytä rajatonta valinnanvapautta katsomusaineissa. Mahdollisuus valita uskonnonopetuksen ja jonkin muun elämäntarkastomusopetuksen välillä on saattanut tulla kysymykseen sellaisissa maissa, joissa valtion ja kirkkojen väliset suhteet ovat viime vuosikymmeninä selkeästi irronneet toisistaan ja uskontopoliittinen kokonaistilanne on sen myötä merkittävästi muuttunut. Kuitenkin on huomattava, että kansainväliset uskonnonvapauden ja uskontokasvatuksen suhdetta sivuavat kansainväliset sopimukset ja suositukset toteavat ykskantaan, ettei alaikäisten uskonnonopetuksen tai sitä vastaavan opetuksen luonne voi määräytyä huoltajien uskonnon tai vakaumuksen vastaisesti.

Suomessa sekä tuore perustuslakisuudistus että Uskonnonvapauskomitean ehdotus lähtevät siitä, etteivät uudet säännökset muuta valtion ja kirkon välisiä suhteita.⁵ Käytännössä tämä tarkoittaa, ettei valtion puolelta ole haluttu sellaisia muutoksia, jotka horjuttaisivat vallitsevan uskonto- ja kirkkopoliittikan läh-

tökohtia. Vallitseva uskonnonopetuskäytäntö ja siihen ehdotetut selvennykset ovat hyvin linjassa myös asiaan liittyvien Suomen ratifioimien kansainvälisten sopimusten kanssa.

Koulujen uskonnonopetus ei ole muodollisesti sidoksissa valtion ja kirkon oikeudellisiin suhteisiin. Selvää kuitenkin on, että kirkot ja muut uskonnolliset yhdyskunnat toimivat koulujen uskonnonopetuksen osalta jäsentensä edunvalvojina. Rajattoman valinnanvapauden salliminen koulun katsomusopetuksessa rapauttaisi paitsi uskonnollisen yhdyskunnan jäsenyyden yhteiskunnallista merkitystä ja positiivisen uskonnonvapauden tosiasiallista sisältöä myös koko valtion nykyisen uskontopoliitiikan perusteita.

- 3 Uskonnonvapauskomitean mietintö (2001:1), 12-13, 50-51, 60-61.
- 4 Uskonnonvapauskomitean mietintö (2001:1), 50-51.
- 5 Uskonnonvapauskomitean mietintö (2001:1), 7, 22.